

матэрыял нацыі перамолваўся ў насельніцтва. Тут асобу прыраўноўвалі да функцыі. У такіх гета нарадзіўся моўны кентаўр — трасянка.

Я ніколі ня бачыў ніводнага чалавека ў цывярозым стане і тым больш нападнітку, які б сказаў пра сябе „я — трактарабудульнік“. У знакамітай піўной трактарнага пасёлку такі зварот да суседа мог бы скончыцца фатальна.

Трактарабудульнік — кентаўр нашага стагоддзя, а кентаўраў, як вядома, няма.

Трасянка

Рыгор Барадулін

Слова *трасянка* бярэ свой пачатак з сялянскага побыту. Калі ўвобмаль было ласага, мурожнага ці поснага сена, яго страсалі з саломай, каб дацягнуць да травы, і елі *трасянку* і каровы, і коні.

Другое значэнне слова *трасянка* ўзьнікла ў выніку спачатку палянiзацыі, а потым у асноўным як вынік павальнай русыфікацыі, асабліва за савецкім дыктатам.

З маленства помню — бабуля Маланья кіпла з падшляхтункоў, з „пшэвруценцаў“, як яна іх называла, якія казалі: „Едэн конь бялы, а другі вараной“.

Пры камуністычным рэжыме верхнія слаі чынавенства былі завезеныя з Расеі, а сярэдні і ніжэйшы слаі русіфікаваліся саматужна. І шырылася *трасянка*.

Асабліва калярытная *трасянка* была ў чырвоных памешчыкаў. Дома іншы ў асноўным гаварыў больш-менш па-беларуску, а ўжо на нарадах — адраёну і вышэй — стараўся „па-русски“. І тады перлі пэрлы кшталту „вобразна гавара“, „нада апрадзяліцца“. Слова, схопленое на ляту з вуснаў чарговага генэральнага сакратара, даводзілася да абсурду. „Образна гавара, мы праступілі да копкі бульбы“. „Образна гавара, мы зжалі азiмыя“.

Трасянка была выведзеная і на ўзровень Вярхоўнага Савету. Яна пачала называцца *дзеянцееўкай*..

Апошнім часам з вуснаў кіраўніка рэжыму прагучала адкрыццё, што ў Беларусі на ўрадавым узроўні — не *трасянка*, а новая расейская мова, яе беларускі варыянт. Тут ужо расейцам трэба сказаць услед за Тургеневым: „Как не впасть в отчаяние...“

Трасянка мае таварнае кляймо „Зроблена ў СССР. Рамонту не падлягае“. У нармальнай цывілізаванай дзяржаве мова асноўнай нацыі — дзяржаўная. А ў нас, пакуль дзяржава будзе нагадваць нешта стрэсенае, *трасянка* будзе квітнець на прасьмех адукаваных народаў. Стрэс ад камуністычнай ідэалёгіі амаль невылечны, асабліва ў нашай беларускай рэчаіснасці.

Туалет

Алена Ціхановіч

„Гэны генэрал прыехаў са сваім клязэтам. Шпакоўня такая, у нас на двары стаяла. Ён сядзіць, а салдат ахоўвае“, — такое было найбольшае ўражаньне ад сустрэчы зь немцамі-акупантамі адной беларускі, якая памятае вайну дзiўчынкай.

Іншая цётка, вярнуўшыся з-за мяжы, на пытаньне „што найбольш уразіла“ адказала: „Туалет. Я б хацела там памерці, на той ружовай кафлі“.

Ну што ж, цётка не такая ўжо і арыгінальная: замежныя турысты, калі траплялі ў *туалеты* на нашых вакзалах, таксама хацелі памерці.

Ту-а-лет — як французскі выгук вялікай сацыяльнай эвалюцыі — неяк слаба прабіваўся ў лясістую Беларусь. З усіх першасных патрэбаў тутэйшага чалавека над ім вісела і цяжэла, уважалася за галоўнае адна — патрэба працы. Лёзунг „нішто чалавечае...“ увасабляўся ў самай куртатай форме: дамы з усіх *туалетаў* часьцей патрабавалі ватоўку і боты, *туалетнае мыла* пэрыядычна было дэфіцытам, *туалетная папера* нейкі час прадавалася па сьпісах — толькі для вэтэранаў.

Праўда, у СССР мільённымі накладамі выходзілі газэты. Затое грамадзкіх прыбіральных было надзвычай мала.

Даступнасьць прыбіральных робіць чалавека лёгкім і свабодным. Недаступнасьць — ператварае задавальненьне патрэбаў у экзэкуцыю патрэбамі... Таму многіх вязьняў і затрыманых пазбаўляюць *туалету*. У куце кожнай турэмнай камэры стаяла і стаіць — як сымбаль бруду, пакутаў і прыніжэньня — параша.

Беларускія аўтобусы, што коцяць дарогамі Эўропы, па-ранейшаму спыняюцца ў лясках, каб пасажырам схадзіць да ветру. „*Платны туалет*“ застаецца страшным пудзілам.

На берасьцейскім памежжы *туалеты* ў цягнікох зачыняюцца на некалькі гадзінаў. Далей — залежыць, у які бок паедзеце. Там, дзе церпяць, сьмярдзіць парашай. Там, дзе паўсюль *туалеты*, лунае дух свабоды.

Тутэйшыя

Сяржук Сокалаў-Воюш

Слова „*тутэйшыя*“ „Вялікалітоўска-расійскі слоўнік“ Яна Станкевіча не падае зусім. Няма яго і ў „Расейска-крыўскім“ слоўніку Ластоўскага. Затое адзін зь першых савецкіх слоўнікаў — „Беларуска-расейскі слоўнік“ Некрашэвіча і Байкова — ужо перакладае слова *тутэйшы* расейскім „здешний“, а пяцітомны Тлумачальны слоўнік беларускай мовы тлумачыць: *тутэйшы* — той, хто родам з гэтай мясцовасьці, хто жыве тут, не прыезджы, не прывазны і г.д.

Недасьведчаны чалавек можа зрабіць са сказанага выснову, што слова „*тутэйшы*“ — новае, і гэтакім чынам трапіць у зман.

Станкевіч і Ластоўскі не фіксуюць гэтага слова з адной простаай прычыны. У прадмове да мюнхенскага выданьня Купалавай драмы „*Тутэйшыя*“ чытаем: „...тэрмінам „*тутэйшыя*“ народ наш за даўгую эпоху навалы на яго нацыянальных перасьледаў і дэнацыяналізацыйных напораў з розных бакоў прызвычайнаўся абазначаць самога сябе як нейкім своеасаблівым нацыянальным псэўданімам“. Урэшце, аўтар прадмовы прыходзіць да думкі, што тэрмін „*тутэйшыя*“ трэба ўжываць у значэньні „нацыянальнае і, шырэй, наагул ідэйнае бесхрыбетнасьці“. А вось расейскае „здешний“, паводле слоўніка таго самага Станкевіча, трэба перакладаць як *туташні*. Прынамсі, так яно гучыць яшчэ ў Статуце Вялікага Княства Літоўскага.

Я ж закончу радкамі зь беларускай паэзіі:

Ці сэнс шырэйшы, ці вузейшы,
Шукаць адрозьненьняў дарма —
Калі ты ёсьць, і ты — *тутэйшы*,
То значыць, што цябе няма.